

Оксана Іваненко

ПОГЛЯД УКРАЇНСЬКОГО ДОСЛІДНИКА НА ІСТОРІЮ НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ГРЕЦЬКОГО НАРОДУ

*Рецензія на: Пелешко А.В. Становлення незалежної грецької держави
(кінець XVIII – перша половина XIX ст.). –
К.: «Освіта України», 2009. – 312 с.*

Свідченням зростання в сучасній історіографії інтересу до вивчення грецької національно-визвольної боротьби кінця XVIII-XIX ст., балканського напрямку зовнішньої політики європейських держав, проблеми створення і розвитку незалежної Грецької держави, історії грецької імміграції на теренах Російської імперії є поява досліджень Арша Г.Л. «Иоанн Каподистрия в России» (СПб., 2003), Іванової Ю.В. «Греки России и Украины» (СПб., 2004), Петруніної О.Є. «Греческая нация и государство в XVIII-XX вв.» (М., 2010) та ін.

Рецензована праця є складовою результатів студій з історії боротьби грецького народу за незалежність, участі в ній греків-іммігрантів України, діяльності таємного грецького товариства «Філікі Етерія», українсько-грецьких громадсько-культурних та економічних зв'язків кінця XVIII – першої половини XIX ст., здійснених у відділі «Кабінет українсько-грецьких відносин НАН України» (з 2007 р. – Центр українсько-грецьких відносин) під керівництвом Н.О. Терентьевої.

Монографія має чітку структуру, вона складається з передмови, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, на базі якого можуть бути сформовані напрями подальших наукових пошуків, а також додатків, переліку умовних позначень, іменного покажчика.

У першому розділі «Стан дослідження проблеми та характеристика джерел» авторка виокремила історіографію XIX – поч. XX ст., представлену працями С. Глінки, О. Вісковатова, К. Базілі, Є. Феоктистова, Г. Палеолога й М. Сівінса, С. Палаузова та ін.; радянську історіографію, що базується на дослідженнях О. Нарочницького, О. Фадеєва, І. Юви, І. Достяна, А. Улуяна, Г. Арша, Є. Тарле та ін.; здобутки сучасної української історичної науки – студії Л. Зашкільняка, Н. Терентьевої, А. Гедьо, К. Балабанова та опубліковані в Росії праці Ю. Пряхіна, Ф. Янніці, Ф. Муратіді, Пасхаліса Кітромлідіса. Ґрунтовно й критично здійснено аналіз грецької історіографії проблеми – досліджень І. Філімоноса, що поклали початок вивченню діяльності таємного товариства «Філікі Етерія»; праць з історії Республіки Семи З'єднаних островів Е. Лунци, Г. Маврояніса, Г. Кордатоса; студій Є. Кукуку, присвячених постаті І. Каподистрії. А. Пелешко також вивчила

доробок французьких, американських, румунських учених у дослідженні історії національно-визвольної боротьби греків.

У монографії використано архівні документи, почерпнуті у фондах «Кантакузин, Георгий, князь» (ф.673), «Каподистрия, Иоанн, граф, министр иностранных дел» (ф.1101), «Академия художеств» (ф.789), «Рибопьер Александр Иванович» (ф.1040) Російського державного історичного архіву (Петербург); «Канцелярія Новоросійського та Бессарабського Генерал-Губернатора» (ф.1), «Канцелярія Одеського Градоначальника» (ф.2) Державного архіву Одеської області; «Архів С.Ю. Дестуніса» (ф.250), «Шильдер Н.К.» (ф.847) Відділу рукописів Російської національної бібліотеки (Москва), а також публікації документів офіційного характеру й джерел приватного походження: мемуарів, щоденників, епістоляріїв. Авторка опрацювала значну кількість джерел, написаних грецькою мовою, зокрема спогади Г. Патрського, генерала Макрїянніса, К. Метаксаса, Н. Драгуміса.

У другому розділі «Боротьба за встановлення незалежності Греції» А. Пелешко проаналізувала суспільно-політичні та економічні чинники, що зумовили активізацію національно-визвольного руху грецького народу. Вона показала, що піднесення боротьби балканських народів за незалежність відбувалося на тлі поглиблення внутрішніх кризових явищ в Османській імперії, загострення протиріч на національному й релігійному ґрунті, російсько-турецьких війн XVIII ст. Створення на Іонічних островах Республіки (1799–1807) авторка вважає не просто віхою в історії державотворення грецького народу, а подією загальнобалканського значення. Значну увагу А. Пелешко приділила висвітленню внеску Ф. Ушакова в розбудову адміністративного устрою нового державного утворення, одночасно наголосивши, що військово-політична та економічна допомога Республіці Семи З'єднаних Островів з боку Росії була зумовлена її метою зміцнення своїх стратегічних позицій у Східному Середземномор'ї. Здійснивши докладний аналіз змісту Конституції Іонічної республіки 1803 р., авторка дійшла висновку про вплив на її зміст положень основного закону Французької Республіки 1795 р. Прогресивне значення Конституції 1803 р. полягало у проголошенні поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову, свободи особи й гарантуванні прав власності, запровадженні публічного судочинства, інституту присяжних тощо. У монографії з'ясовано значення діяльності політичних товариств «етерій» в історії грецького національно-визвольного руху – створеної 1806 року в Північній Італії «Етерії», 1809 року в Парижі «Готелю грецької мови», 1810 року в Бухаресті «Літературного товариства», 1813 року в Афінах «Товариства прихильників муз». В історії заснованої 1814 року в Одесі Ніколаосом Скуфасом, Еммануїлом Ксантосом, Афанасіосом Цакаловим таємної організації «Філікі Етерія» А. Пелешко виокремила три

основні етапи: перший – з осені 1814 р. – полягав у залученні нових учасників; другий – з липня 1818 р. – характеризувався розширенням впливу товариства на території Російської та Османської імперій, Австрії, Єгипту, Франції та інших країн; протягом третього – з весни 1820 р. до березня 1821 р. – відбувалася безпосередня підготовка до національно-визвольного повстання. У монографії розкрито значення впливу ідеології Просвітництва, Великої французької революції 1789 р. для піднесення національної самосвідомості греків, розвитку освіти, книгодрукування, перекладацької справи, зростання інтересу до власної історичної спадщини. На думку авторки, важлива роль у створенні ідеологічного підґрунтя революції 1821 р. належала православному духовництву. Завдяки богослужінням грецькою мовою, створенню при храмах навчальних закладів, проповідям воно сприяло збереженню грецької культури і національній консолідації греків.

У третьому розділі «Шлях до конституційної монархії» здійснено аналіз прийнятого на Епідавських Національних зборах 13 січня 1822 р. «Органічного статуту» порівняно із французькими конституціями 1893 р. і 1895 р. У ньому проголошено республіканську форму правління, принцип поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову, гарантування прав особи і захисту власності, визнання рівності всіх громадян перед законом, свобода віросповідання (водночас православ'я визнавалося державною релігією) тощо. Утім, «Органічний статут», як і «Декларація незалежності» залишилися нереалізованими. Найдемократичнішою за часи революції А. Пелешко вважає конституцію, прийняту 1827 року Тризинською національною асамблеєю. Здійснений у монографії аналіз внеску президента І. Каподистрії у розбудову органів державної влади Греції, армії, флоту, економіки, системи освіти та охорони здоров'я дає можливість глибше осмислити питання про роль особи в європейській історії. Значну увагу приділено висвітленню балканського напрямку зовнішньої політики Росії, Великої Британії, Австрії, Франції. Охарактеризовано зміст розробленої 1824 року в Петербурзі «Записки про умиротворення Греції», що передбачала створення трьох автономних Грецьких князівств під сюзеренітетом Османської імперії (положення цього документа викликали рішучі заперечення з боку тимчасового уряду Греції). Авторка наголошує, що з укладенням Адріанопольського мирного договору 15 серпня 1829 р. в грецькій історії започатковано епоху реформ. Згідно з Лондонським протоколом від 3 лютого 1830 р. проголошувалася незалежність Грецької держави. А. Пелешко здійснила докладний аналіз досягнень і прорахунків внутрішньої й зовнішньої політики Греції періоду перебування при владі регентів і короля Оттона, зокрема церковної реформи, в результаті якої проголошено автокефалію Елладської церкви без санкції константинопольського патрі-

арха. У монографії чітко визначено фактори, що призвели до революційних подій 1843 р.: встановлення абсолютистської монархії, засилля іноземців у державному апараті, нерозв'язаність проблем в аграрному секторі та армії, поглиблення економічної кризи. Авторка проводить паралелі між змістом грецької Конституції 1844 р. та французьким (1830) й бельгійським (1831) основними законами. З її погляду, революція 1843 року «стала значною віхою в політичному та державному становленні Греції: відбувся важливий для утвердження панування буржуазії поворот до парламентської монархії».

Викладений у монографії матеріал вдало доповнюється вміщеними в додатках документами: «Проект організації управління Республіки Іонічних островів, розроблений депутатами цих островів» (1799), «Розпорядження Ф.Ф. Ушакова депутатам та старійшинам Іонічних островів щодо сформування уряду Республіки Семи островів» (1799), «Звернення Ф.Ф. Ушакова до депутації Сенату та правління Іонічних островів через надання нею проекту конституції республіки» (1799), «Записка російського уряду урядам Австрії, Великої Британії, Пруссії та Франції» (1824), «Адріанопольський мирний договір між Росією й Туреччиною» (1829) тощо.

Книгу оздоблено ілюстративним матеріалом, що в поєднанні з яскравим авторським стилем А. Пелешко, оживляє історію національно-визвольної боротьби грецького народу проти оманського панування кінця XVIII – першої половини XIX ст., полегшуючи її сприйняття читачем.

Загалом рецензована монографія являє собою змістовне комплексне дослідження, що становить інтерес не лише для дослідників історії Греції, а й для широкого кола читачів. Її результати, безперечно, будуть затребувані при виконанні досліджень з історії міжнародних відносин, всесвітньої історії, підготовці нормативних і спецкурсів у вищих навчальних закладах, а також у процесі створення науково-теоретичного забезпечення українсько-грецьких відносин на сучасному етапі.